

MAPIRANJE PODSTANDARDNIH ROMSKIH NASELJA PREMA RIZICIMA I PRISTUPU PRAVIMA U REPUBLICI SRBIJI

sa naročitim osvrtom na
COVID-19 epidemiju

Istraživanje o uticaju epidemije COVID-19 na ljudska prava u Republici Srbiji odvija se u okviru „Surge II“ inicijative Kancelarije za ljudska prava Ujedinjenih nacija (OHCHR)

TIM
ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I
SMANJENJE SIROMAŠTVA

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Izradu ove publikacije omogućila je Vlada Švajcarske u okviru projekta „Podrška unapređenju socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

CILJEVI MAPIRANJA I METODOLOGIJA

Ova publikacija ne predstavlja zvaničan stav
Vlade Republike Srbije, kao ni Vlade Švajcarske.

Svi pojmovi upotrebljeni u publikaciji u muškom
gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski
rod lica na koja se odnose.

Dizajn: MaxNova

Fotografije: Vojin Ivkov

Izveštaji koji proizilaze iz pregleda UN
mehanizama za ljudska prava¹ kao i drugi
relevantni izvori² kontinuirano ukazuju na
veoma težak položaj romske nacionalne
manjine u Republici Srbiji.

Diskriminacija, široko zastupljena
društveno-ekonomska marginalizacija i
socijalna isključenost samo su neki od rizika
kod kojih postoji pretpostavka da su se
višestruko uvećali pojavom koronavirusa.
Pored toga, došlo je i do pojave novih rizika
koji su naročito uticali na najsiromašnije
slojeve romske zajednice- bez održivih
prihoda i pristupa uslugama neophodnim
za zadovoljenje osnovnih životnih potreba
(čista voda, struja, kanalizacija) i zaštitu od
virusa (zaštitna oprema, sanitarni uslovi,
socijalna distanca).

¹ Pregled Mehanizama Ujedinjenih nacija za ljudska prava, dostupno na:
<https://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARRegion/Pages/RSIndex.aspx>

² Godišnji izveštaji Evropske komisije o napretku Srbije, (2006-2019),
dostupno na: <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>, Savet Evrope, Četvrti periodični izveštaj o primeni
Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u RS, 2019, dostupno na:
<https://rm.coe.int/4th-op-serbia-en/16809943b6>, Izveštaji o sprovođenju
Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, dostupno na:
<https://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/21795>, IPA programi i projekti za
uključivanje, stanovanje i zapošljavanje Roma i Romkinja u Srbiji, dostupno
na: <http://europa.rs/eu-support-for-roma-in-serbia/?lang=en>

Nakon proglašenja vanrednog stanja³ izazvanog COVID-19 epidemijom, Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava je u saradnji sa Timom za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije i Asocijacijom romskih koordinatora otpočeo zajednički proces mapiranja rizika kojima su usled pojave koronavirusa i ograničenja kretanja bili izloženi žitelji i žiteljke najugroženijih romskih naselja, kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava, te pojave dodatnih rizika od izostavljanja, još veće isključenosti i siromaštva.

Ukupan broj mapiranih podstandardnih romskih naselja u Republici Srbiji

702

Ukupan broj jedinica lokalne samouprave na čijoj se teritoriji nalaze mapirana podstandardna romska naselja

94

Ukupan broj ljudi koji živi u mapiranim podstandardnim romskim naseljima

167.975

3 U Republici Srbiji vanredno stanje povodom epidemije virusa COVID-19 uvedeno je 15. marta 2020. godine Odlukom o proglašenju vanrednog stanja ("Službeni glasnik RS", broj 29/20), a ukinuto 06. maja 2020. godine Odlukom o ukidanju vanrednog stanja ("Sl. glasnik RS", br. 65/2020). Proces mapiranja je trajao od marta do kraja septembra 2020. godine.

Upravo su ovi povećani rizici i neophodnost adekvatnog i pravovremenog odgovora na urgentne potrebe predstavljali osnov za prikupljanje podataka u formatu zasnovanom na ljudskim pravima i uz poštovanje principa da niko ne bude izostavljen, koji će ujedno poslužiti i kao dobra polazna osnova u planiranju mera za oporavak i prevenciju od budućih rizika najugroženijih slojeva romskog stanovništva. Pored toga, ovi podaci su izuzetno značajni za potrebe ažuriranja geografsko informacionog sistema (tzv. GIS baze) o romskim naseljima kao i praćenje implementacije Agende 2030 za održivi razvoj, gde su Romi i Romkinje prepoznati kao naročito marginalizovana kategorija stanovništva u Srbiji.⁴

- Mapiranjem su obuhvaćena podstandardna⁵ naselja u Srbiji nastanjena gotovo isključivo pripadnicima romske nacionalne manjine. Kriterijumi po kojima su prikupljeni podaci obuhvataju pristup stanovnika/ca mapiranih podstandardnih romskih naselja čistoj pijaćoj vodi i kanalizaciji, električnoj energiji i održivoj egzistenciji. Mapiranje je takođe obuhvatilo i pretežne delatnosti kojima se bave žitelji/ke ovih naselja, a naročito u kontekstu pojave dodatnih ili povećanja postojećih zdravstvenih rizika od zaraze koronavirusom.
- U periodu od kraja marta do sredine septembra meseca 2020. godine, na osnovu prethodno navedenih kriterijuma prikupljeni su podaci o ukupno 702 podstandardna romska naselja⁶ koja se nalaze na teritoriji 94 jedinice lokalne samouprave i u kojima živi oko 167. 975 ljudi.⁷

4 Romi i Romkinje su u izveštaju MAPS misije o Srbiji Nacionalni razvoj i Agenda 2030: podrška politici za postizanje napretka, kao i u Dobrovoljnom nacionalnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj prepoznati kao kategorija stanovništva Srbije koja se suočava sa ograničenim pristupom šansama u praktično svim oblastima, kao što su osnovna prava, zdravlje, obrazovanje, stanovanje, zaposlenost i životni standard, dostupno na: <http://www.skgo.org/storage/app/media/uploaded-files/Dobrovoljni%20nacionalni%20izvestaj%20Republike%20Srbije%20o%20sprovedenju%20Agende%202030%20za%20održivi%20razvoj.pdf>; http://sdg.indikator.rs/media/1500/sdg_srbija_lat.pdf

5 Definicija Ujedinjenih nacija o podstandardnim naseljima navodi sledeće kriterijume kao ključne za njihovu identifikaciju: 1) neadekvatan pristup vodi za piće; 2) neadekvatan pristup sanitarnoj i drugoj infrastrukturi (kanalizacionoj mreži ili septičkim jamama, saobraćajnoj mreži, vodovodnoj mreži, i drugim komunalnim servisima); 3) loš kvalitet stambenih jedinica (stambene jedinice izgrađene korišćenjem neadekvatnih tehnika gradnje i/ili lošeg građevinskog materijala; zatim, stambene jedinice propale usled lošeg održavanja, i slično, koje su potencijalno opasne po bezbednost stanovnika); 4) prenaseljenost u smislu prosečne gustine stanovnika po jediničnoj površini naselja, odnosno u smislu velikog broj članova po domaćinstvu; i 5) nesigurnost pravnog statusa objekata na parcelama (uključujući i nerešene imovinsko-pravne odnose nad objektima i zemljištem naselja).

6 Podaci nedostaju za pojedine gradske opštine sa teritorije Grada Beograda, kao i jedan manji broj naselja u seoskim područjima na teritoriji Vojvodine, Centralne i Južne Srbije. Prema informacijama dobijenim od uspostavljenih institucionalnih mehanizama za inkluziju Roma i Romkinja, na teritoriji opština Čičevac, Petrovac na Mlavi i Sečanj nema naselja koja su pretežno naseljena romskim stanovništvom.

7 Ovaj broj ne uključuje oko 35.000-50.000 ljudi za koje je na osnovu dobijenih podataka utvrđeno da samo povremeno borave u naseljima obuh-

Podaci o podstandardnim romskim naseljima, broju njihovih stanovnika i rizicima u 86% slučajeva su dobijeni od uspostavljenih institucionalnih mehanizama za inkluziju Roma i Romkinja na nivou jedinica lokalne samouprave.⁸ Tamo gde ovakvi mehanizmi nisu uspostavljeni ili u kojima jedinice lokalne samouprave nisu dostavile podatke, informacije su prikupljane od predstavnika organizacija civilnog društva (romskih i neromskih) na lokalnu ili aktivista (4%), i proveravani iz više raspoloživih izvora (9,2%). Pored toga, direktnom komunikacijom sa predstavnicima lokalnih samouprava, lokalnim organizacijama civilnog društva i zajednicama, dobijani su dodatni podaci.

REZULTATI I NALAZI

Analize i izveštaji iz perioda pre pojave koronavirusa ukazuju na neadekvatnost životnih uslova u podstandardnim romskim naseljima u Srbiji, čiji se žitelji suočavaju sa nedostatkom pristupa osnovnoj infrastrukturi i komunalnim uslugama (struja, čista pijaća voda i kanalizacija), obrazovanju i zdravstvenim uslugama, održivim izvorima prihoda i dr.⁹ Pojava koronavirusa dodatno je doprinela povećanju ranjivosti ove kategorije stanovništva, i to kako u pogledu zdravstvenih tako i pogledu socijalno-ekonomskih rizika.¹⁰

vaćenim mapiranjem (uglavnom se nalaze na radu u inostranstvu gde i provode najveći deo godine).

- Mobilni tim za inkluziju Roma i Romkinja koji uključuje koordinateure za romska pitanja, pedagoške asistente, zdravstvene medijatore, predstavnike Centra za socijalni rad i Nacionalne službe za zapošljavanje; Kancelarija za inkluziju Roma i Romkinja, Većnik/ca zadužena za romska pitanja i dr.
- Izveštaj Evropske komisije o napretku, Republika Srbija, 2019., str. 30, 78, 83 i 89, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>; Analiza uslova za održivi razvoj stanovanja u Republici Srbiji- Polazište za Nacionalnu stambenu strategiju: Stambena isključenost i stanovanje osetljivih grupa, dostupno na: <https://www.mgsi.gov.rs/lat/dokumenti>.
- Rezultati zajedničkog istraživanja Tima Ujedinjenih nacija u Republici Srbiji (uz podršku Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava OHCHR) i Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije sprovedenog tokom juna 2020. godine u cilju procene uticaja epidemije COVID-19 na dodatnu ranjivost osetljivih grupa iz perspektive organizacija civilnog društva koje su bile aktivne tokom epidemije i vanrednog stanja u praćenju ljudskih prava i pružanja podrške određenim grupama stanovništva i organizacija koje predstavljaju ranjive grupe; Poseban izveštaj Zaštitnika građana sa preporukama: Uslovi u romskim naseljima u situaciji vanrednog stanja i primene mera usled epidemije koronavirusa (COVID-19), dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebni-izvestaji/6608-19>

Slika 1. Ukupan broj ljudi koji živi u mapiranim podstandardnim romskim naseljima.

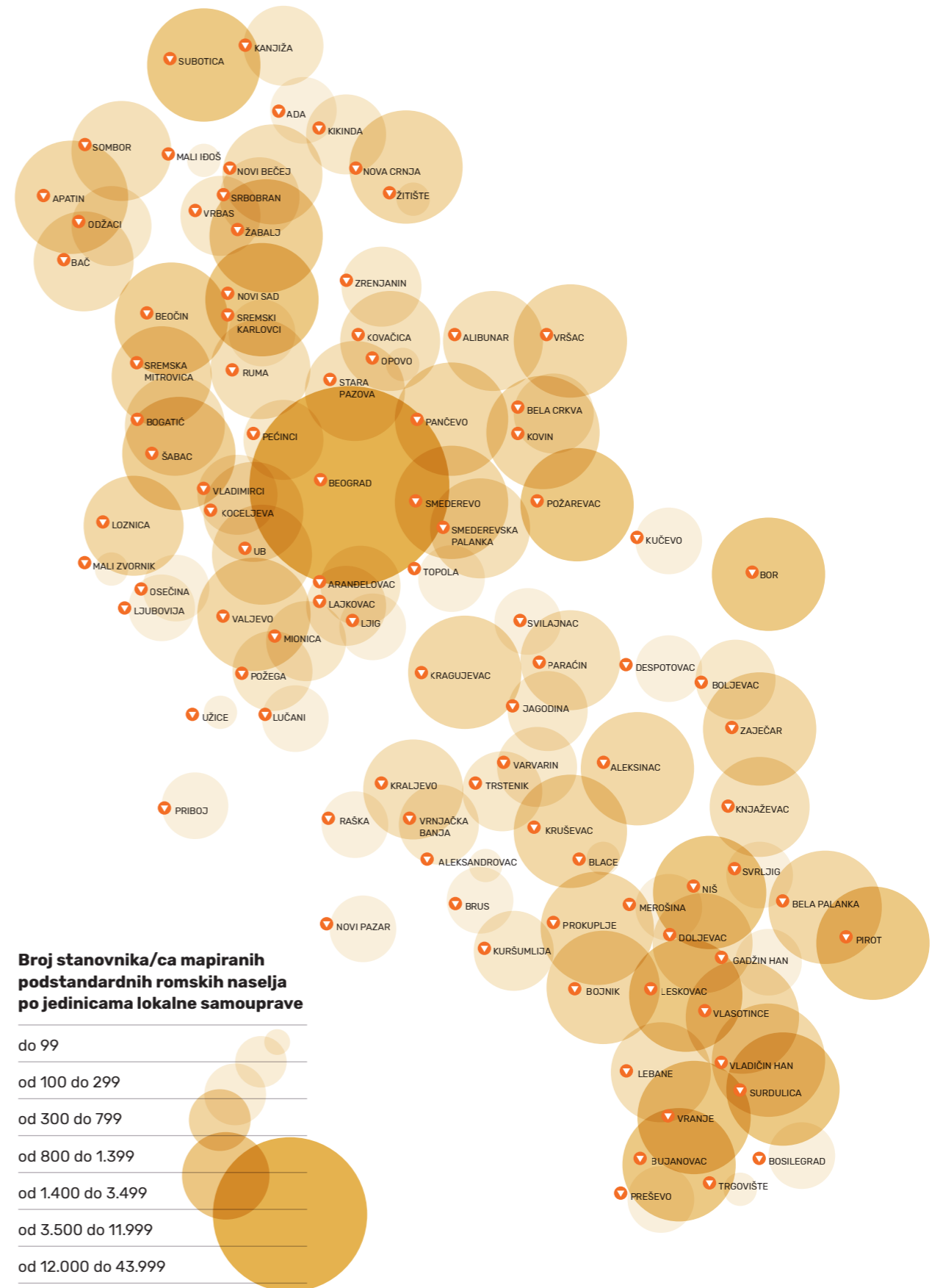
Mapa Republike Srbije- broj stanovnika i stanovnica podstandardnih romskih naselja po jedinicama lokalne samouprave na čijoj teritoriji žive

Beograd	43.944	Alibunar	1.111	Merošina	268
Leskovac	11.830	Kraljevo	1.095	Gadžin Han	264
Niš	8.409	Doljevac	1.082	Kučevo	251
Vranje	4.480	Koceljeva	1.065	Novi Pazar	240
Požarevac	4.400	Loznica	1.033	Svrljig	227
Bujanovac	4.200	Sremska Mitrovica	1.032	Raška	210
Novi Sad	3.783	Bogatić	1.010	Osečina	210
Surdulica	3.780	Ruma	924	Ljubovija	181
Pirot	3.665	Smederevska Palanka	920	Ljig	168
Bor	3.664	Stara Pazova	920	Bosilegrad	162
Subotica	3.535	Ub	868	Ada	160
Smederevo	3.245	Novi Bečej	857	Brus	153
Bojnik	3.145	Knjaževac	800	Sremski Karlovci	147
Prokuplje	3.126	Kovačica	800	Despotovac	130
Apatin	3.025	Lajkovac	770	Lučani	124
Žabalj	2.740	Arandelovac	662	Topola	120
Kragujevac	2.400	Srbobran	629	Priboj	110
Kovin	2.335	Kuršumlija	612	Svilajnac	101
Kruševac	2.220	Odžaci	586	Blace	62
Pančevo	2.200	Vrbas	507	Žitište	58
Šabac	2.083	Zrenjanin	453	Opovo	45
Valjevo	2.041	Jagodina	422	Mali Zvornik	40
Zaječar	2.000	Trstenik	420	Aleksandrovac	30
Beočin	1.800	Vrnjačka Banja	401	Trgovište	25
Vršac	1.690	Pećinci	390	Užice	12
Aleksinac	1.681	Bela Crkva	385	Mali Idoš	8
Vladičin Han	1.570	Požega	375		
Vlasotince	1.462	Mionica	368		
Bela Palanka	1.400	Vladimirci	357		
Nova Crnja	1.400	Varvarin	315		
Bač	1.335	Kanjža	300		
Sombor	1.200	Boljevac	300		
Paraćin	1.190	Kikinda	300		
Lebane	1.152	Preševo	270		

Ukupan broj ljudi koji živi u mapiranim podstandardnim romskim naseljima

167.975

Slika 2. Ukupan broj mapiranih podstandardnih romskih naselja.

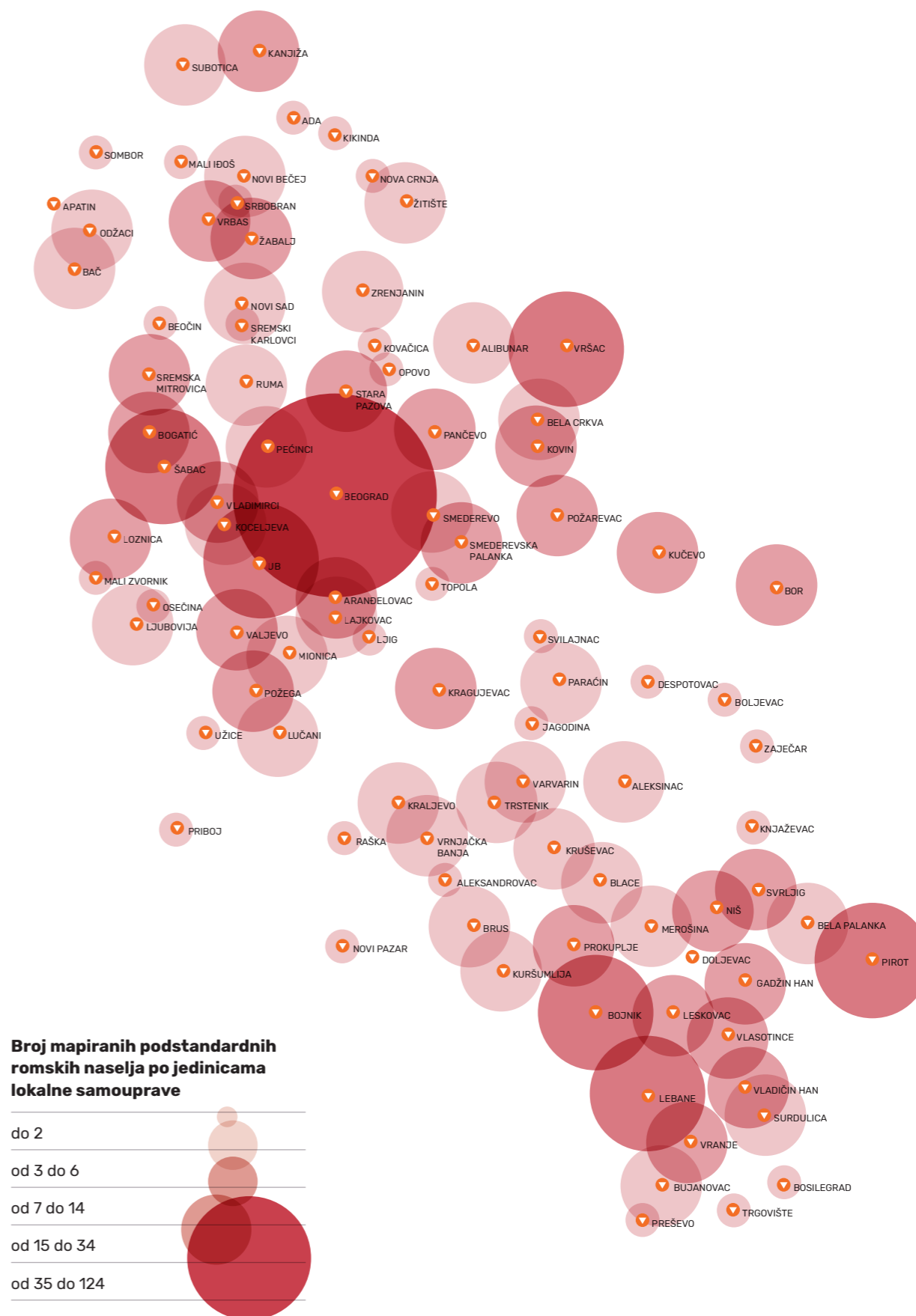
Mapa Republike Srbije-Jedinice lokalne samouprave na čijoj se teritoriji nalaze mapirana podstandardna romska naselja

Beograd	122	Vladimirci	7	Boljevac	2
Bojnik	34	Alibunar	6	Despotovac	2
Šabac	25	Bujanovac	6	Jagodina	2
Pirot	21	Lajkovac	6	Knjaževac	2
Ub	21	Kraljevo	6	Mali Zvornik	2
Lebane	17	Novi Bečej	6	Preševo	2
Vršac	16	Novi Sad	6	Raška	2
Bogatić	14	Paraćin	6	Srbobran	2
Bor	14	Smederevo	6	Sremski Karlovci	2
Leskovac	14	Aleksinac	5	Topola	2
Niš	13	Lučani	5	Aleksandrovac	1
Kragujevac	12	Ljubovija	5	Beočin	1
Vranje	12	Pećinci	5	Bosilegrad	1
Vrbas	12	Ruma	5	Kikinda	1
Doljevac	11	Varvarin	5	Kovačica	1
Gadžin Han	11	Vrnjačka Banja	5	Ljig	1
Kovin	11	Bač	4	Mali Idoš	1
Kučevo	10	Brus	4	Nova Crnja	1
Požega	10	Koceljeva	4	Novi Pazar	1
Smederevska	9	Kuršumlja	4	Opovo	1
Palanka	10	Mionica	4	Osečina	1
Pančevo	9	Subotica	4	Priboj	1
Sremska Mitrovica	9	Žitište	4	Sombor	1
Stara Pazova	9	Bela Crkva	3	Svilajnac	1
Svrljig	9	Bela Palanka	3	Trgovište	1
Vlasotince	9	Blace	3	Užice	1
Arandelovac	8	Kruševac	3	Zaječar	1
Loznica	8	Merošina	3		
Prokuplje	8	Odžaci	3		
Valjevo	8	Surdulica	3		
Žabalj	8	Trstenik	3		
Kanjiza	7	Zrenjanin	3		
Požarevac	7	Ada	2		
Vladičin Han	7	Apatin	2		

Ukupan broj mapiranih podstandardnih romskih naselja

702

PRISTUP ČISTOJ VODI

Ljudsko pravo na čistu vodu prepoznato je i garantovano odredbama brojnih međunarodnih ugovora koji se tiču ljudskih prava¹¹. Pored toga, čista voda i sanitarni uslovi predmet su cilja održivog razvoja 6¹², koji postavlja brojne značajne podciljeve, uključujući i postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve i adekvatne i za sve jednake sanitarne i higijenske uslove. U vezi sa ispunjenjem ovih garancija, Republici Srbiji su upućene i brojne preporuke mehanizama Ujedinjenih nacija za ljudska prava¹³ koje nedvosmisleno ukazuju da je i pre izbijanja epidemije nedostatak pristupa čistoj vodi za piće, spremanje hrane

i održavanje lične higijene predstavljao veoma ozbiljan problem za žitelje i žiteljke brojnih romskih naselja, koji su tako kontinuirano bili izloženi povećanim rizicima od zaraznih, hroničnih i drugih bolesti. Pojava COVID-19 virusa je postojeće rizike učinila još izraženijim, stavljajući pred stanovnike ovih naselja dodatne izazove, naročito u pogledu ispunjavanja preporuka zdravstvenih ustanova o sprovođenju higijenskih mera za prevenciju i zaštitu od zaraze.¹⁴

Broj (%) JLS na čijoj teritoriji se nalaze podstandardna romska naselja čiji stanovnici i stanovnice nemaju pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan

51
(54,26%)

Broj (%) podstandardnih romskih naselja čiji stanovnici i stanovnice nemaju pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan

159
(22,65%)

Broj (%) stanovnika i stanovnica 159 podstandardnih romskih naselja koji nemaju pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan

32.843
(19,55%)

11 Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 11. stav 1. i sa njim povezane odredbe člana 12. stava 1. i člana 2. stav 2.); Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (14. stav 2.); Konvencija o pravima deteta (član 24. stav 2.); Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Opšti komentar broj 15: Pravo na vodu, Opšti komentar broj 14: Pravo na najviši mogući standard zdravlja, Opšti komentar broj 4: Pravo na odgovarajuće stanovanje; Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o ljudskom pravu na vodu (64/292) iz 2010. godine.

12 Ciljevi održivog razvoja, SDG 6- Čista voda i sanitarni uslovi, podciljevi: 6.1- Do 2030. postići univerzalan i jednak pristup bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve, 6.2- Do 2030. postići adekvatan i jednak pristup sanitarnim i higijenskim uslovima za sve, kao i okončanje prakse obavljanja defekacije na otvorenom, uz obraćanje posebne pažnje na potrebe žena i devojčica, odnosno onih u stanjima ranjivosti, dostupno na: <http://sdg.indikatori.rs/sr-latn/area/clean-water-and-sanitation/>

13 Zaključna zapažanja Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava u vezi sa Drugim periodičnim izveštajem Srbije, para. 31- 32; Zaključna zapažanja Komiteta o pravima deteta u vezi sa Drugim i Trećim periodičnim izveštajem Srbije, para. 51- 52, Izveštaj Specijalne izveštateljke za adekvatno stanovanje, para. 42, 95, 100(b)(V).

14 Saopštenje UN eksperata za ljudska prava o značaju pristupa čistoj vodi i sanitarnoj infrastrukturi i uslugama, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25738&LangID=E>, Leilani Farha, Specijalna izvešteljka za adekvatno stanovanje, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25727&LangID=E>, Rezultati zajedničkog istraživanja Tima Ujedinjenih nacija u Republici Srbiji (uz podršku Kancelarije Visoke komesarke za ljudska prava OHCHR) i Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije sprovedenog tokom juna 2020. godine u cilju procene uticaja epidemije COVID-19 na dodatnu ranjivost osetljivih grupa iz perspektive organizacija civilnog društva koje su bile aktivne tokom epidemije i vanrednog stanja u praćenju ljudskih prava i pružanja podrške određenim grupama stanovništva i organizacija koje predstavljaju ranjive grupe; Poseban izveštaj Zaštitnika građana sa preporukama: Uslovi u romskim naseljima u situaciji vanrednog stanja i primene mera usled epidemije koronavirusa (COVID-19); Obraćanje Inicijative za ekonomska i socijalna prava A11 Evropskom sudu i lokalnim vlastima u vezi sa urgentnom potrebom obezbeđivanja vode i suzbijanje koronavirusa u romskom naselju "Čukarička šuma", dostupno na: <https://www.a11initiative.org/evropski-sud-za-ljudska-prava-uputio-a-11-inicijativu-da-zahteva-od-lokalnih-vlasti-u-beogradu-minimum-uslova-za-zivot-300-roma-u-cukarickoj-sumi/>

Za potrebe ovog mapiranja pod pristupom čistoj vodi podrazumeva se postojanje regularnog priključka na javnu vodovodnu mrežu, koji ne obuhvata pristup bunarima sa tehničkom vodom, kao i onima koji su izgrađeni bez odgovarajuće tehničke dokumentacije i dozvole za izgradnju i/ili koji nisu održavani u skladu sa važećim propisima, kao ni pristup zajedničkim česnama u dvorištu i sl. Pod neregularnim pristupom vodovodnoj mreži podrazumeva se priključivanje na vodovodnu mrežu bez odobrenja nadležne službe.

Na osnovu prikupljenih podataka, utvrđeno je da 159 podstandardnih romska naselja sa preko 32.843 ljudi (19,55 %) nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan.

Prema dobijenim informacijama, **delimični pristup čistoj vodi** - gde jedan deo stanovnika/ca istog naselja ima, a drugi deo nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan postoji u 35 mapiranih podstandardnih romskih naselja u kojima živi oko 11.829 ljudi.

Broj JLS na čijoj teritoriji se nalaze podstandardna romska naselja sa delimičnim pristupom čistoj vodi (jedan deo stanovnika/ca istog naselja ima, a drugi deo nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan)

15

Broj podstandardnih romskih naselja sa delimičnim pristupom čistoj vodi (jedan deo stanovnika/ca istog naselja ima, a drugi deo nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan)

35

Broj stanovnika i stanovnica 35 mapiranih podstandardnih romskih naselja sa delimičnim pristupom čistoj vodi (jedan deo stanovnika/ca istog naselja ima, a drugi deo nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan)

11.829

3.779
stanovnika/ca
nema pristup čistoj
vodi ili je taj pristup
neregularan

8.050
stanovnika/ca ima
pristup čistoj vodi

Konačno, u ukupno 9 jedinica lokalne samouprave nijedno od 38 mapiranih podstandardnih romskih naselja koja se nalaze na njihovoj teritoriji sa oko 3.599 stanovnika/ca **nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan.**

Broj JLS na čijoj teritoriji se nalaze mapirana romska naselja od kojih nijedno nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan

9

Broj podstandardnih romskih naselja koja se nalaze na teritoriji ovih 9 JLS, od kojih nijedno nema pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan

38

Broj ljudi koji živi u ovih 38 podstandardnih romskih naselja bez pristupa ili sa neregularnim pristupom čistoj vodi

3.599

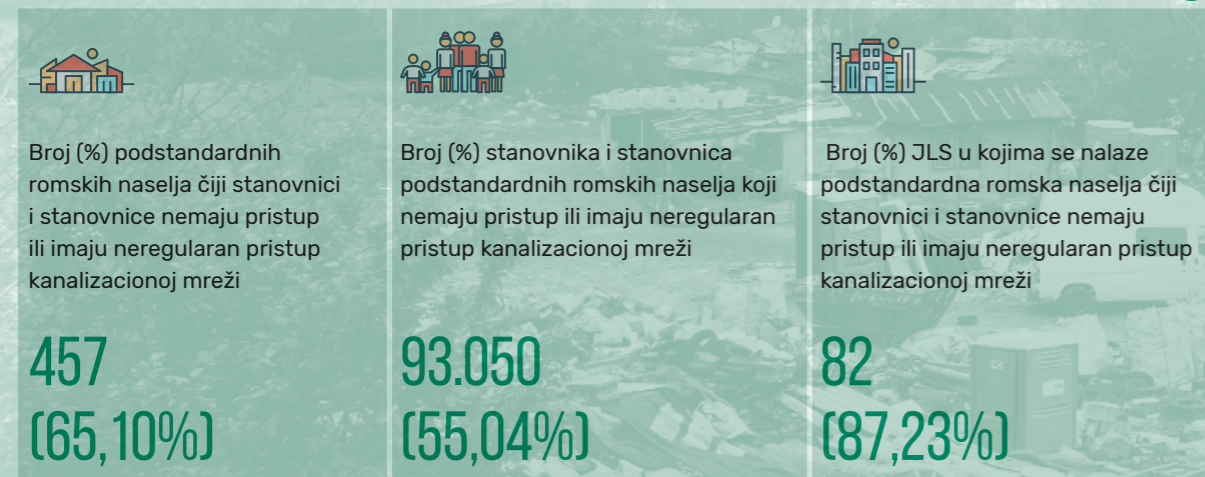
PRISTUP KANALIZACIONOJ MREŽI

Pravo na odgovarajući pristup kanalizaciji i drugim sanitarnim i higijenskim uslovima garantovano je različitim instrumentima ljudskih prava,¹⁵ a na njihovu važnost ukazuju kako mehanizmi Ujedinjenih nacija za ljudska prava¹⁶ tako i cilj 6 održivog razvoja, posebno podcilj 6.2 koji se tiče postizanja adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve do 2030., kao i okončanje prakse obavljanja defekacije na otvorenom, uz obraćanje posebne pažnje na potrebe žena i devojčica, odnosno onih u stanjima ranjivosti.

Preko 55% stanovnika/ca (oko 93.050 ljudi) iz 457 podstandardnih romskih naselja nema pristup kanalizacionoj mreži ili je taj pristup neregularan, što ukazuje na život u veoma lošim higijenskim uslovima. Upravo je uspostavljanje adekvatnih higijenskih uslova prepozna-

to kao jedan od važnih elemenata zdravstvene zaštite, a pojavom koronavirusa i kao jedan od neizostavnih preduslova u suzbijanju zaraze i njene efikasne prevencije.¹⁷

Za potrebe ovog mapiranja pod pristupom kanalizacionoj mreži podrazumeva se regularan priključak na javnu kanalizacionu mrežu, koji ne obuhvata priključke na septičke jame koje su izgrađene bez odgovarajuće tehničke dokumentacije i dozvole za izgradnju i/ili koje nisu održavane u skladu sa važećim propisima. Pod neregularnim pristupom kanalizacionoj mreži podrazumeva se priključivanje na kanalizacionu mrežu bez odobrenja nadležne službe.

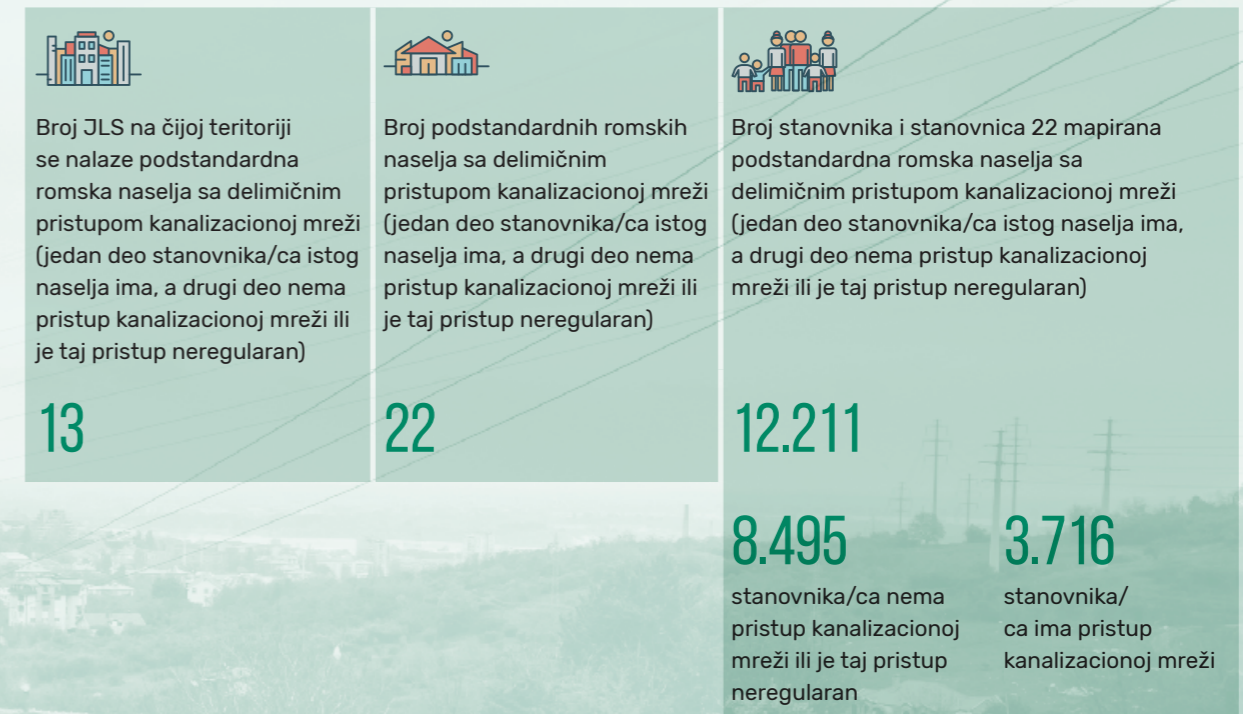

¹⁵ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 11. stav 1. Pakta), Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava u svom Opštem komentaru broj 4: Pravo na odgovarajuće stanovanje navodi da pravo na adekvatno stanovanje pripada svima i da između ostalog obavezno podrazumeva i odgovarajući pristup kanalizaciji; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 12) Opšti komentar broj 14: Pravo na najviši mogući standard zdravlja, istog Komiteta, prepoznaje kao važne elemente prava na zdravlje i pravo na adekvatno stanovanje i s tim u vezi i pristup čistoj vodi, kanalizaciji i drugim sanitarnim uslovima.

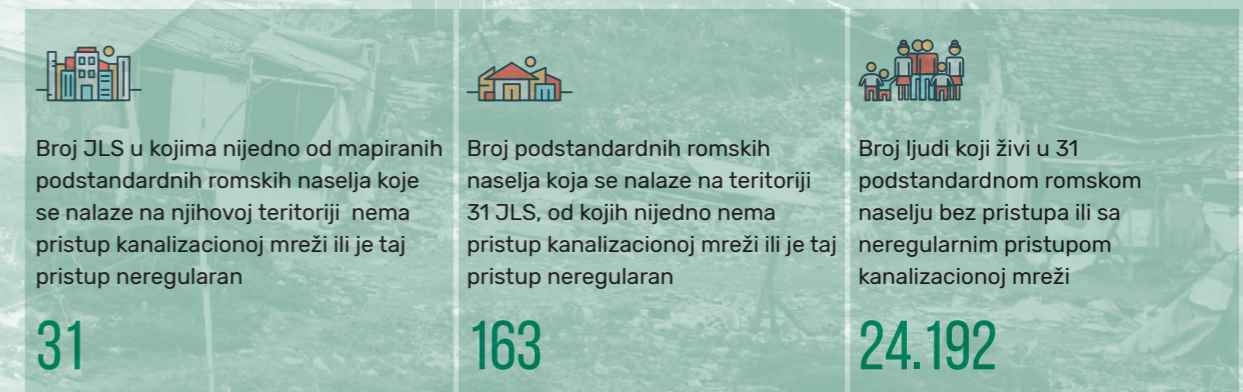
¹⁶ Zaključna zapažanja Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava u vezi sa drugim periodičnim izveštajem Srbije, para. 31; Izveštaj Specijalne izveštiteljke za adekvatno stanovanje kao sastavnog dela prava na adekvatan životni standard i prava na nediskriminaciju u ovom kontekstu o poseti Srbiji, para. 42, 82.

¹⁷ Leo Heller, Specijalni izveštilac za ljudsko pravo na vodu i sanitaciju i dr., dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25738&LangID=E>, Leilani Farha, Specijalna izveštiteljka za adekvatno stanovanje, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25727&LangID=E>.

Prema dobijenim informacijama, **delimični pristup kanalizacionoj mreži** - gde jedan deo žitelja i žiteljki istog naselja ima, a drugi deo nema pristup kanalizacionoj mreži ili je taj pristup neregularan postoji u 22 mapirana podstandardna romska naselja u kojima živi oko 12.211 ljudi.

Konačno, mapiranjem je utvrđeno da se na teritoriji ukupno 31 jedinice lokalne samouprave nalaze 163 podstandardna romska naselja od kojih nijedno **nema pristup kanalizacionoj mreži ili je taj pristup neregularan**.

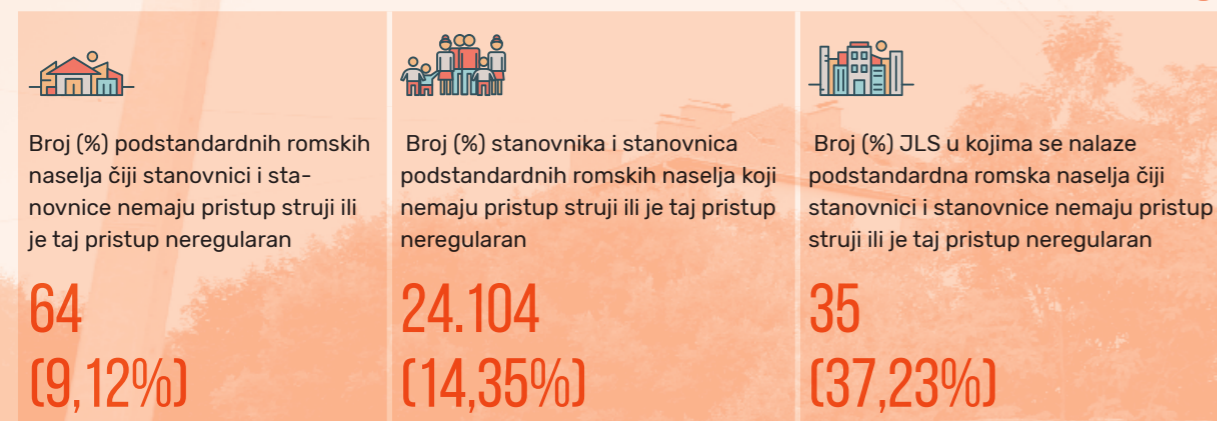
Pojava koronavirusa dovela je do ugrožavanja prava na zdravlje i pristupa odgovarajućoj zdravstvenoj nezi stanovnika/ca podstandardnih romskih naselja. To se najviše manifestovalo kroz obustavu rada zdravstvenih medijatorki na teritoriji cele Srbije tokom trajanja vanrednog stanja, cenovne nepriušivosti zaštitne opreme kao neophodnog preduslova za pristup zdravstvenim ustanovama, kao i zakazivanje lekarskih pregleda online ili telefonskim putem.

PRISTUP STRUJI¹⁸

Problem nedostatka pristupa struji predstavljao je predmet zaključnih razmatranja i preporuka brojnih relevantnih mehanizama Ujedinjenih nacija za ljudska prava, a naročito u odnosu na najsiromašnije slojeve romske zajednice iz podstandardnih naselja.¹⁹ Univerzalni pristup cenovno priuštivim, pouzdanim i modernim energetske uslugama takođe predstavlja globalnu razvojnu obavezu u okviru cilja održivog razvoja 7 i njegovog podcilja 7.1.²⁰ U prethodnom periodu u Srbiji su zabeleženi i brojni su slučajevi neregularnog pristupa izvorima električne energije, kao i problem njihove cenovne nepriuštivosti²¹, ali i diskriminatorna rešenja u pogledu distribucije električne energije²².

Za potrebe ovog mapiranja pod pristupom struji podrazumeva se regularan priključak na distributivni sistem električne energije, u skladu sa važećim propisima. Pod neregularnim pristupom električnoj energiji podrazumeva se priključenje na distributivni sistem električne energije bez **odobrenja za priključenje nadležne službe**.

Na osnovu dobijenih podataka, 14,35 % mapiranog stanovništva (oko 24.104 ljudi) koji žive u 64 podstandardna romska naselja nema uopšte ili ima neregularan pristup struji koji je ograničen na određeno doba dana kada je elektro mreža najmanje opterećena. Ovakva situacija se naročito negativno manifestovala u pogledu njihovog

18 Konvencija o eliminisanju diskriminacije žena u članu 14. stav 2(h) garantuje adekvatne životne uslove ženama u ruralnim područjima, posebno u pogledu stanovanja... električne energije i dr. Na značaj obezbeđivanja pristupa ukazuje Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava u svom Opštem komentaru broj 4: Pravo na odgovarajuće stanovanje (član 11. stav 1. Pakta) navodeći da pravo na adekvatno stanovanje pripada svima i da između ostalog obavezno podrazumeva i odgovarajući pristup struji za kuvanje, grejanje i osvetljenje; Opšti komentar broj 14: Pravo na najviši mogući standard zdravlja, istog Komiteta, prepoznaje kao važne elemente prava na zdravlje i pravo na adekvatno stanovanje i s tim u vezi i pristup čistoj vodi, kanalizaciji drugim sanitarnim uslovima.

19 Zaključna zapažanja Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava u vezi sa Drugim periodičnim izveštajem Srbije, para. 31; Izveštaj Specijalne izveštiteljke za adekvatno stanovanje kao sastavnog dela prava na adekvatan životni standard i prava na nediskriminaciju u ovom kontekstu o poseti Srbiji, para. 42, 82, 88 i 95.

20 Ciljevi održivog razvoja, SDG 7, podcilj 7.1- Do 2030. obezbediti univerzalni pristup cenovno priuštivim, pouzdanim i modernim energetske uslugama, dostupno na: <http://sdg.indikator.rs/sr-latn/area/affordable-and-clean-energy/>

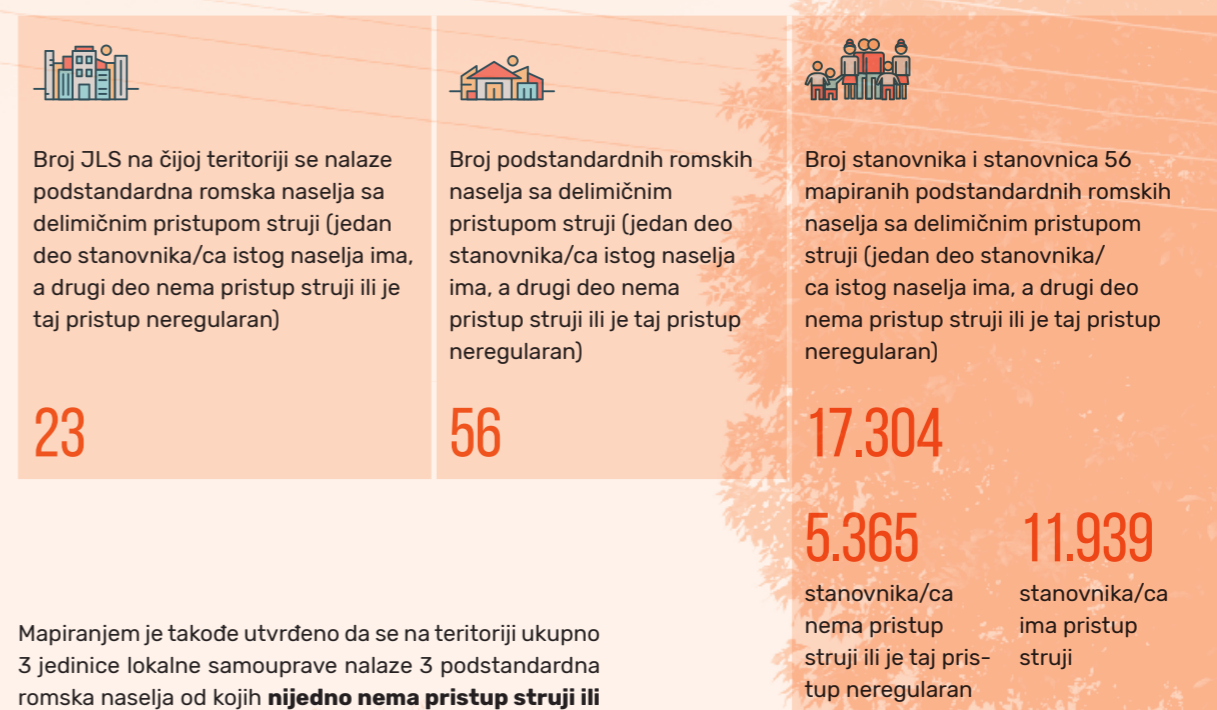
21 Izveštaj Specijalne izveštiteljke za adekvatno stanovanje kao sastavnog dela prava na adekvatan životni standard i prava na nediskriminaciju u ovom kontekstu o poseti Srbiji, para. 32.

22 Pogledati Mišljenje Poverenice za zaštitu ravnopravnosti doneto po pritužbi žitelja i žiteljki naselja Crvena zvezda iz Niša, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/pritužba-grupe-gradana-protiv-p-d-j-zbog-diskriminacije-po-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-oblasti-pruzanja-usluga/>.

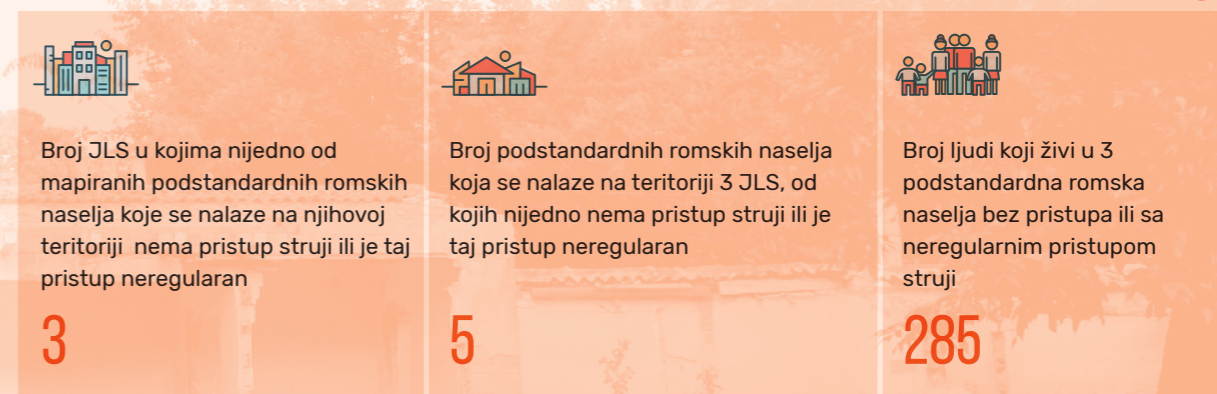
prištupa pravovremenim i adekvatnim informacijama u vezi sa pandemijom i propisanim merama Vlade za očuvanje javnog zdravlja, ali i pristupa dece školskog uzrasta nastavi koja se odvijala na nacionalnim televizijskim kanalima. Time je pored uskraćivanja pristupa kvalitetnom obrazovanju dodatno povećan i rizik od uvećanja ionako visoke stope nepohađanja i napuštanja škole dece romske nacionalnosti.²³

Prema dobijenim informacijama, **delimični pristup struji**- gde jedan deo stanovnika/ca istog naselja ima, a drugi nema pristup struji ili je taj pristup neregularan identifikovan je u 56 mapiranih podstandardnih romskih naselja, u kojima živi oko 17.304 ljudi.

23 Zaključna zapažanja Komiteta o pravima deteta o kombinovanom Drugom i Trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije, para. 54-55.

Mapiranjem je takođe utvrđeno da se na teritoriji ukupno 3 jedinice lokalne samouprave nalaze 3 podstandardna romska naselja od kojih **nijedno nema pristup struji ili je taj pristup neregularan**.

Obrazovni programi su se tokom vanrednog stanja realizovali na daljinu putem televizijskih kanala RTS-a i internet platformi za učenje,²⁴ dok se sa sprovođenjem online nastave nastavilo i od 1. septembra 2020. godine u različitim kombinovanim formatima.²⁵ Ovakav vid nastave isključivo je iz programa obrazovanja romsku decu iz podstandardnih naselja bez pristupa struji i drugim tehničkim preduslovima za pohađanje online nastave (internet, kompjuteri, tableti, pametni telefoni), čime se direktno uticalo na ugrožavanje njihovog prava na adekvatno obrazovanje.

24 Odluka o obustavi izvođenja nastave u visokoškolskim ustanovama, srednjim i osnovnim školama i redovnog rada ustanova predškolskog vaspitanja i obrazovanja, „Službeni glasnik RS“, br. 30 od 15. marta 2020.

25 Određenim danima u nedelji ili svake druge nedelje organizovana je nastava u školi, a ostalim danima učenici/ce se obrazuju na daljinu koristeći RTS kanale i online platforme za učenje.

Ukrštanjem dobijenih podataka u 13 jedinica lokalne samouprave identifikovana su 44 podstandardna romska naselja sa preko 14.000 stanovnika/ca koji **nemaju pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji** ili je taj pristup neregularan.

Broj (%) JLS na čijoj se teritoriji nalaze mapirana podstandardna romska naselja koja nemaju pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji ili je taj pristup neregularan

13
(13,83%)

Broj (%) podstandardnih romskih naselja koji se nalaze na teritoriji 13 JLS čiji stanovnici i stanovnice nemaju pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji ili je taj pristup neregularan

44
(6,26%)

Broj (%) stanovnika i stanovnica 44 podstandardna romska naselja koji nemaju pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji ili je taj pristup neregularan

14.001
(8,34%)

Takođe, utvrđeno je da se na teritoriji ukupno 3 jedinice lokalne samouprave nalazi ukupno 5 podstandardnih romskih naselja sa oko 285 ljudi od kojih nijedno **nema pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji** ili je taj pristup neregularan.

Broj JLS u kojima nijedno od mapiranih podstandardnih romskih naselja koje se nalaze na njihovoj teritoriji nema pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji ili je taj pristup neregularan

3

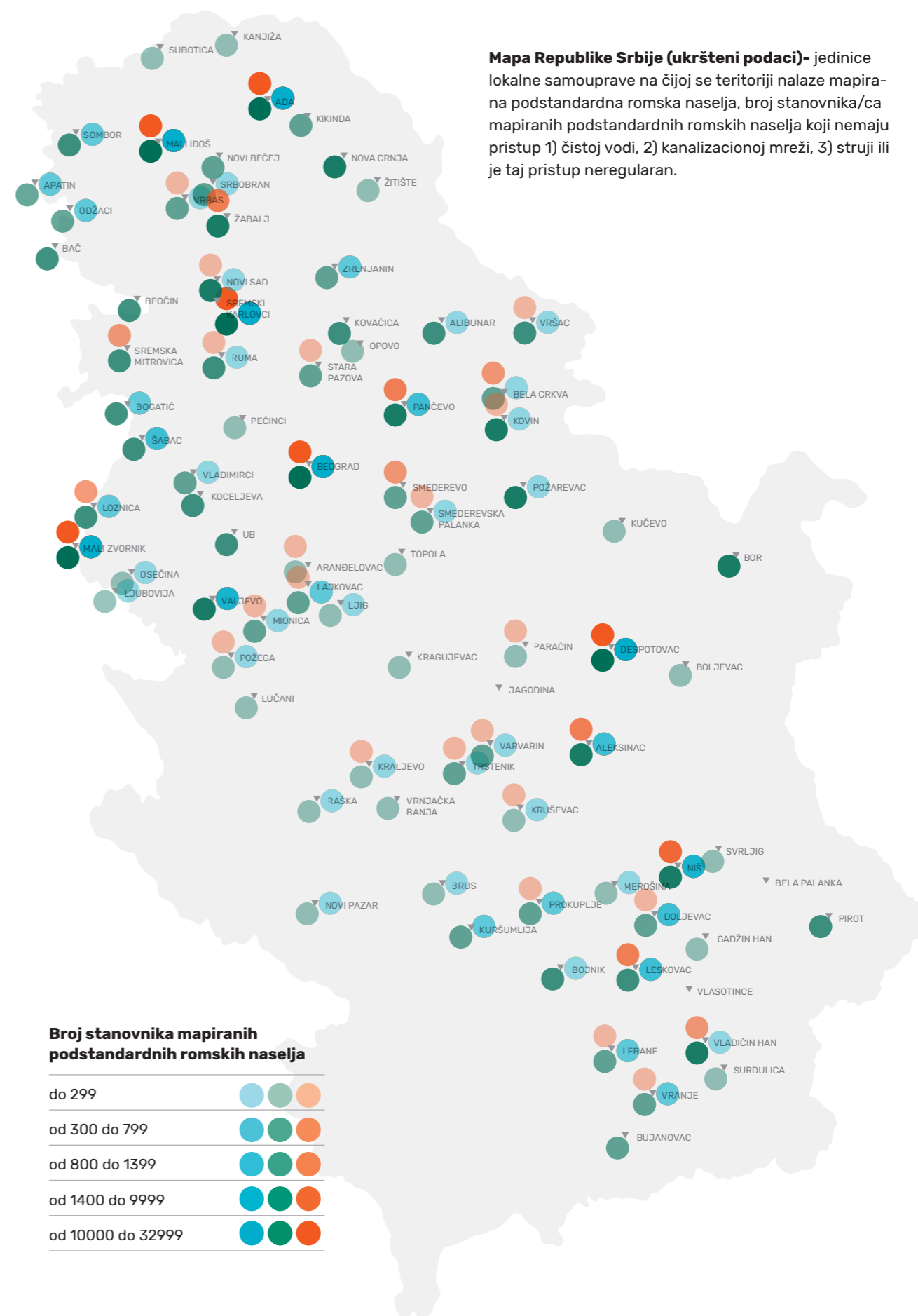
Broj podstandardnih romskih naselja koja se nalaze na teritoriji 3 JLS, od kojih nijedno nema pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji ili je taj pristup neregularan

5

Broj stanovnika i stanovnica ovih 5 podstandardnih romskih naselja koji nemaju pristup ni čistoj vodi, ni kanalizacionoj mreži ni struji ili je taj pristup neregularan

285

Jedinica lokalne samouprave na čijoj se teritoriji nalaze mapirana podstandardna romska naselja	Broj stanovnika i stanovnika mapiranih podstandardnih romskih naselja koji nemaju pristup čistoj vodi ili je taj pristup neregularan	Broj stanovnika i stanovnika mapiranih podstandardnih romskih naselja koji nemaju pristup kanalizacionoj mreži ili je taj pristup neregularan	Broj stanovnika i stanovnika mapiranih podstandardnih romskih naselja koji nemaju pristup struji ili je taj pristup neregularan
			
Beograd	11.159	32.004	10.361
Leskovac	950	2.850	1.359
Niš	5.150	5.380	4.749
Vranje	302	345	5
Požarevac	100	2.670	0
Bujanovac	0	400	0
Novi Sad	23	3.783	255
Surdulica	0	260	0
Pirot	0	1.170	0
Bor	0	1.491	0
Subotica	0	50	0
Smederevo	0	545	500
Bojnik	18	1.309	0
Prokuplje	380	435	286
Apatin	525	525	0
Žabalj	0	2.740	1.130
Kragujevac	0	75	0
Kovin	42	2.335	42
Kruševac	220	220	20
Pančevo	1.000	2.100	1.250
Šabac	2.083	2.083	0
Valjevo	1.791	1.791	0
Beočin	0	1.260	0
Vršac	153	1.204	153
Aleksinac	1.350	1.604	967
Vladičin Han	200	1.400	360

			
Vlasotince	110	212	0
Nova Crnja	0	1.400	0
Bač	0	1.335	0
Sombor	360	1.200	0
Paraćin	0	227	71
Lebane	338	447	12
Alibunar	9	909	0
Kraljevo	275	201	5
Doljevac	930	421	79
Koceljeva	0	885	0
Loznica	513	1.033	590
Sremska Mitrovica	0	976	662
Bogatić	535	1.010	0
Ruma	145	924	145
Smederevska Palanka	55	365	39
Stara Pazova	0	665	30
Ub	0	868	0
Novi Bečej	0	690	0
Kovačica	0	800	0
Lajkovac	300	468	11
Arandelovac	0	263	9
Srbobran	189	629	0
Kuršumlija	335	335	0
Odžaci	480	480	0
Vrbas	177	507	66
Zrenjanin	453	453	0
Trstenik	250	320	250
Vrnjačka Banja	0	296	0
Pećinci	0	224	0
Bela Crkva	95	385	310
Požega	10	36	10

			
Mionica	215	353	4
Vladimirci	120	357	0
Varvarin	125	315	31
Kanjiža	0	282	0
Boljevac	0	100	0
Kikinda	0	300	0
Merošina	188	268	0
Gadžin Han	0	242	0
Kučevo	0	139	0
Novi Pazar	240	240	0
Svrljig	0	29	0
Raška	63	99	0
Osečina	210	210	0
Ljubovija	25	181	0
Ljig	168	168	0
Ada	160	160	58
Brus	19	19	0
Sremski Karlovci	147	147	147
Despotovac	130	130	130
Lučani	0	67	0
Topola	0	120	0
Žitište	0	58	0
Opovo	0	45	0
Mali Zvornik	20	20	0
Mali Idoš	8	8	8
Ukupno:	32.843	93.050	24.104

Pristup održivim izvorima prihoda/ primarne delatnosti kojima se bave stanovnici i stanovnice mapiranih romskih naselja

Ljudsko pravo na dostojanstven rad²⁶ u cilju obezbeđenja prihoda dovoljnih za adekvatan životni standard²⁷ prepoznato je i garantovano kako međunarodnim instrumentima ljudskih prava²⁸ tako i ciljem održivog razvoja 8 i njegovim brojnim podciljevima usmerenim na postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce, jednaku platu za rad jednake vrednosti i promovisanje bezbednog i sigurnog radnog okruženja za sve radnike/ce.²⁹ Problem nedostatka pristupa održivim izvorima prihoda i rad u neformalnoj ekonomiji Roma i Romkinja predmet su zaključnih razmatranja i preporuka UN mehanizama za ljudska prava³⁰, a naročito u odnosu na najsiromašnije slojeve romske zajednice iz neformalnih naselja.

Mapiranjem su prikupljeni podaci o tome kojim se delatnostima stanovnici/ce mapiranih podstandardnih naselja pretežno bave, a u kontekstu postojećih i novih rizika od koronavirusa i uticaja koje su mere za suzbijanje zaraze imale na ovu kategoriju stanovništva. Želimo da napomenemo da podaci o tome koliko se pojedinačno stanovnika/ca mapiranih podstandardnih romskih naselja bavi određenim zanimanjima nije bilo moguće prikupiti od uspostavljenih institucionalnih mehanizama za inkluziju Roma i Romkinja na nivou jedinica lokalne samouprave, niti od predstavnika organizacija civilnog društva (romskih i neromskih) na lokalnu i aktivista iz razloga nepostojanja jedne takve evidencije.

²⁶ Dostojanstven rad je posao koji pruža prilike za produktivan rad i omogućava pristojnu zaradu, bezbednost na radnom mestu i socijalnu zaštitu porodice, bolje izglede za lični razvoj i društvenu integraciju, slobodu izražavanja, organizovanja i učešća u odlukama koje utiču na njihove živote, kao i jednakost u tretmanu i mogućnostima za sve žene i muškarce, Međunarodna organizacija rada, dostupno na: <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang--en/index.htm>

²⁷ Odredbama člana 11.1 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima priznaje se svakom licu pravo na životni standard dovoljan za njega samog i njegovu porodicu, ubrajajući tu i dovoljnu hranu, odeću i smeštaj, kao i stalno poboljšanje njegovih uslova života.

²⁸ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, članovi 6 i 7; Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, član 5 (e)(i); Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, član 11; Konvencija o pravima deteta, član 32;

²⁹ Ciljevi održivog razvoja, SDG 8, dostupno na: <http://sdg.indikatori.rs/sr-latn/area/decent-work-and-economic-growth/>

³⁰ Zaključna zapažanja Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava u vezi sa Drugim periodičnim izveštajem Srbije, Para. 11-13, 17, 22, 24, 28; Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava u vezi sa trećim periodičnim izveštajem Srbije, Para. 15; Zaključna zapažanja Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena u vezi sa četvrtim periodičnim izveštajem Srbije, Para. 35, 36, 39-44; Izveštaj Specijalne izvestiteljke za adekvatno stanovanje kao sastavnog dela prava na adekvatan životni standard i prava na nediskriminaciju, o poseti Srbiji, Para. 8.

Na osnovu dobijenih informacija, stanovništvo mapiranih podstandardnih romskih naselja bavi se različitim delatnostima, pretežno u oblasti neformalne ekonomije. U gotovo 81% mapiranih naselja najveći procenat stanovništva se kao primarnom delatnošću bavi sezonskim poslovima. Sakupljanje sekundarnih sirovina navedeno je kao jedna od pretežnih delatnosti u preko 350 naselja, od kojih se u približno 90 naselja navodi kao primarna. Trgovinom i pijačnom prodajom kao primarnim delatnostima bave se stanovnici oko 255 naselja, muzikom žitelji oko 66 naselja, a pružanjem zanatskih usluga stanovništvo u oko 25 naselja. Kako se obavljanje svih ovih delatnosti mahom odvija u oblasti neformalne ekonomije, to njihove stanovnike ostavlja bez pristupa održivim izvorima prihoda, penzionom i invalidskom osiguranju. U 11,4% naselja kao primarne delatnosti navode se poslovi u javnim preduzećima, pretežno komunalnim.

Usvajanjem mera za zaštitu od koronavirusa, bez izvora prihoda ostali su svi oni čije je obavljanje delatnosti bilo onemogućeno (delimično ili u potpunosti) usled ograničenja kretanja i sprovođenja mera usmerenih na zaštitu javnog zdravlja (trgovina, pijačna prodaja, sezonski i zanatski poslovi, muzika i dr.), uključujući i one čije su aktivnosti nakon pojave koronavirusa procenjene kao zdravstveno visoko rizične usled svakodnevnih kontakata sa potencijalno kontaminiranim sirovinama (sakupljanje sekundarnih sirovina).

Tako je pojava epidemije pored produblivanja već postojećih rizika, doprinela i pojavi potpuno novih rizika povezanih sa zarazom i sprovođenjem mera za njeno suzbijanje, ostavljajući visok procenat stanovništva podstandardnih romskih naselja bez osnovnih izvora prihoda, dodatno im povećavajući ranjivost i rizik od siromaštva. Povećanju rizika od zaraze doprinela je i cenovna nepriuštvost zaštitne opreme i dezinfekcionih sredstava, posebno za najsiromašnije slojeve romskog stanovništva.

Epidemija uzrokovana pojavom koronavirusa naročito je negativno uticala na obezbeđenje adekvatnog životnog standarda i održivih prihoda stanovnika/ca podstandardnih romskih naselja radno angažovanih u neformalnoj ekonomiji.

Rezultati istraživanja koje je na zahtev Tima UN za ljudska prava (uz podršku Kancelarije Visoke komesarke Ujedinjenih nacija za ljudska prava) sprovedla agencija Ipsos Strategic Marketing *COVID-19 i rad u neformalnoj ekonomiji*³¹ pokazuju da se 86% ispitanika našlo u znatno težoj finansijskoj situaciji u odnosu na period pre koronavirusa. Njih 80% je tokom trajanja vanrednog stanja moralo da obustavi sve svoje aktivnosti ili su ih obavljali samo povremeno, dok 46% ispitanika/ca navodi da iz tog razloga nije uopšte moglo da zadovolji svoje osnovne životne potrebe. S tim u vezi, 68% anketiranih sakupljača sekundarnih sirovina je pribeglo pozajmljivanju novca, a 24% se oslonilo na pomoć koju su dobijali od jedinice lokalne samouprave, nevladinih organizacija i različitih donatora. U pogledu korišćenja zaštitne opreme tokom epidemije, 23% anketiranih navodi da nije koristilo nikakvu zaštitnu opremu prilikom sakupljanja sekundarnih sirovina, a 58% ispitanika/ca da se u pogledu zaštitne opreme snalazilo samostalno, na različite načine. Konačno, 62% ispitanika/ca smatra da su izloženi znatno većoj opasnosti po zdravlje i većem riziku od zaraze od ostalog stanovništva.

Agenda 2030 za održivi razvoj i princip da niko ne bude izostavljen

Pripadnici Romske nacionalne manjine prepoznati su kao jedna od najugroženijih i najmarginalizovanih društvenih grupa u Srbiji ne samo u nalazima UN mehanizama za zaštitu ljudskih prava već i u izveštajima koji se tiču sprovedenja Agende 2030 za održivi razvoj. Tako se u izveštaju MAPS misije o Srbiji *Nacionalni razvoj i Agenda 2030: podrška politici za postizanje napretka*, kao i u *Dobrovoljnom nacionalnom izveštaju Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj* navodi da su Romi i Romkinje kategorija stanovništva Srbije koja se suočava sa ograničenim pristupom šansama u praktično svim oblastima, kao što su osnovna prava, zdravlje, obrazovanje, stanovanje, zaposlenost i životni standard.

S tim u vezi, ne sme se izgubiti iz vida ni negativan uticaj svih ovih rizika, koji su se još dodatno pogoršali usled pandemije, na realizaciju ciljeva iz Agende 2030 za održivi razvoj, kao veoma značajnog globalnog konsenzusa koje su 2015. godine postigle države u cilju stvaranja boljeg, prosperitetnijega, bezbednijeg i stabilnijeg sveta u kome niko neće biti izostavljen. Postojeća situacija i multiplikovanje rizika kojima su usled pojave koronavirusa izloženi Romi i Romkinje iz podstandardnih naselja naročito se negativno odražavaju na realizaciju onih ciljeva održivog razvoja koji su usmereni na okončanje siromaštva (SDG 1), obezbeđenje pristupa hrani (SDG 2), obezbeđenje zdravog života i blagostanja (SDG 3), obezbeđenje prisupa inkluzivnom i kvalitetnom obrazovanju za sve (SDG 4), postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanja svih žena i devojčica (SDG 5), postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi i sanitarnim i higijenskim uslovima za sve (SDG 6); obezbeđenje univerzalnog pristupa

cenovno priuštivim, modernim i održivim energetskekim uslugama (SDG 7), ostvarivanje prava na dostojanstven rad i postizanje pune i produktivne zaposlenosti (SDG 8), smanjenje nejednakosti (SDG 10), pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, kao i unapređenju neuslovnih naselja (SDG 11), i promociju inkluzivnog društva i obezbeđenje pristupa pravdi za sve i izgradnju delotvornih, odgovornih i inkluzivnih institucija na svim nivoima (SDG 16).

Za praćenje realizacije nacionalnog ostvarivanja Agende 2030 i realizacije njenih 17 ciljeva održivog razvoja od suštinske je važnosti definisanje prioriteta na nacionalnom nivou, kao i razvoj indikatora za njihovo praćenje na nacionalnom i lokalnom nivou. Iako su u prethodnih nekoliko godina postignuti određeni pomaci, kao što je konstituisanje institucionalnog mehanizma Vlade Republike Srbije kojim koordinira Međuresorna radna grupa sa predstavnicima svih resornih ministarstava, organizovanje MAPS misije, podnošenje dobrovoljnog nacionalnog izveštaja i uključivanje u praćenje realizacije RZS, do sada još uvek nisu definisani ovi prioriteta, niti nacionalni indikatori za njihovo praćenja, a napredak nije postignut ni u pogledu otpočinjanje procesa za izradu Nacionalne strategije održivog razvoja i njenog finansiranja.

Konačno, za praćenje napretka u sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj od velike je važnosti i rad Nacionalnog mehanizma za izveštavanje i praćenje primene preporuka mehanizma Ujedinjenih nacija (NMRF). Uzimajući u obzir činjenicu da je Agenda 2030 zasnovana na ljudskim pravima, uspešno angažovanje i osnaživanje ugroženih grupa, uključujući i Rome i Romkinje, poseduje potencijal da značajno doprinese uspešnoj realizaciji svih njenih ciljeva i podciljeva. U vezi sa fundamentalnim pristupima pitanjima ljudskih prava, Vlada Srbije je ratifikovala osam od ukupno devet ključnih međunarodnih instrumenata u oblasti ljudskih prava i ostvaruje pozitivnu praksu u izveštavanju i praćenju od strane ugovornih tela za praćenje po ugovorima i u okviru Univerzalnog periodičnog pregleda. NMRF u Srbiji je jedan je od najdelotvornijih u regionu i predstavlja primer uspešne saradnje sa civilnim društvom kao i sa Ujedinjenim nacijama.

ANEKS

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Komitet za ekonomska socijalna i kulturna prava- Zaključna zapažanja o drugom periodičnom izveštaju Srbije (2014)

- Komitet podstiče Državu-članicu da intenzivira napore u promovisanju ravnopravnosti i borbi protiv diskriminacije članova etničkih manjina...uključujući Rome...i drugih marginalizovanih lica i grupa u pogledu pristupa zapošljavanju, socijalnoj sigurnosti, stanovanju, zdravlju i obrazovanju (Para. 11, a), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 10.3-* osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, **16.b-** promovisanje i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.
- Komitet brine prevladajuća diskriminacija Roma o kojoj, između ostalog, govore podaci o nesrazmerno visokoj nezaposlenosti, ograničenom pristupu socijalnom osiguranju, smeštaju u neformalnim naseljima, neadekvatnom zdravlju i obrazovanju. Komitet stoga žali zbog manjkavosti u sprovođenju Strategije za poboljšanje položaja Roma koju je Država-članica usvojila za period 2012-2014., kao i zbog na lokalnom nivou nedovoljnog sprovođenja, na nacionalnom nivou usaglašenih prioriteta koji se tiču Roma (član 2). Komitet podstiče Državu-članicu da preduzme dalje mere za prevazilaženje diskriminacije Roma u oblasti uživanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uključujući i reviziju Strategije za poboljšanje položaja Roma u smeru boljeg odražavanja položaja Roma i osiguranja prilježnog prenošenja na nacionalnom nivou usaglašenih prioriteta koji se tiču Roma lokalnim vlastima, a u cilju efikasnog sprovođenja (Para. 12), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 10.3-* osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, **16.b-** promovisanje i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.

31 Istraživanje rada zaposlenih u neformalnoj ekonomiji uz poseban osvrt na rad sakupljača sekundarnih sirovina, sprovedeno u periodu jun/jul 2020. godine.

- Iako vidi Nacionalnu strategiju zapošljavanja i Akcioni plan, Komitet je i dalje zabrinut zbog visoke stope nezaposlenosti u Državi-članici koja nesrazmerno mnogo pogađa žene, osobe sa invaliditetom, Rome, interno raseljena lica i ljude koji žive u ruralnim oblastima. Komitet podstiče Državu-članicu da intenzivira napore za smanjenje stope nezaposlenosti kroz efikasne mere aktivne politike zapošljavanja, uključujući prekvalifikaciju, lokalne inicijative zapošljavanja, davanje podsticaja i poreskih olakšica poslodavcima, radi promovisanja zapošljavanja osoba iz marginalizovanih grupa, posebno u ruralnim oblastima (Para. 17), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 8.5-* postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti.
- Komitet preporučuje državi članici da ubrza mere kojima će obezbediti da Romi ostvare pristup odgovarajućem i pristupačnom stanovanju uz pravnu sigurnost poseda, pijaćoj vodi, adekvatnim sanitarnim uslovima i sl., uključujući poboljšanje uslova u postojećim naseljima... (Para. 31), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 6.1-* postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve, *6.2-* postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve *11.1* – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja; unapređenje neuslovnih naselja i pristup osnovnim uslugama.
- Komitet preporučuje državi ugovornici da preduzme dodatne mere radi sprovođenja projekata vodosnabdevanja kako bi obezbedila jednak pristup bezbednoj vodi za piće u svim delovima zemlje. U tom smislu, Komitet poziva državu potpisnicu da uzme u obzir njegov Opšti komentar br. 15 (2002) o pravu na vodu (Para. 32), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 6.1-* postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve, *6.2-* postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Komitet za ljudska prava- Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izveštaju Srbije (2017)

- Država potpisnica treba da poveća svoje napore da unapredi nediskriminatorni pristup mogućnostima i uslugama u svim oblastima za pripadnike romske zajednice, (Para. 15), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 10.3-* osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, *16.b-* promovisanje i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Komitet za ukidanje rasne diskriminacije- Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom, trećem, četvrtom i petom periodičnom izveštaju Srbije (2018)

- Podsećajući na svoju opštu preporuku br. 19 (1995) o rasnoj segregaciji i aparthejdu i br. 27 (2000) o diskriminaciji Roma i uzimajući u obzir prethodnu preporuku (CERD/C/SRB/CO/1, stav 14), Komitet apeluje na državu ugovornicu da ukloni defakto stambenu segregaciju i snažno nastavi sa naporima da razvija programe socijalnog stanovanja za Rome. Komitet takođe poziva državu ugovornicu da: (a) obezbedi da ako je raseljavanje neformalnih naselja nužno kao poslednje sredstvo, da se stanovnici tih naselja konsultuju unapred i da im se obezbede odgovarajuće informacije i odgovarajući alternativni smeštaj; (b) dodeli i isplati dovoljno sredstava za trajno rešavanje stambenog pitanja Roma, Aškalija i Egipćana, kako bi doprinela njihovom uživanju prava na adekvatan standard života; i (v) dostavi informacije u svom sledećem periodičnom izveštaju o preduzetim merama za postizanje ovih akcija i njihovim rezultatima (Para. 23), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 10.3-* osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, *11.1* – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja; unapređenje

je neuslovnih naselja i pristup osnovnim uslugama, *16.b-* promovisanje i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.

Specijalne procedure, Izveštaj Specijalne izvestiteljke za adekvatno stanovanje kao sastavnog dela prava na adekvatan životni standard i prava na nediskriminaciju, o poseti Srbiji (2015)

- Širom Srbije navodno postoji 583 neformalnih naselja, različitih veličina. Mnogi Romi, Aškalije i Egipćani koji žive u naseljima poreklom su iz Srbije; drugi su interno raseljena lica sa Kosova ili iz bivše Jugoslavije. Životni uslovi u naseljima su često neadekvatni, prekično bez ikavih komunalija ili infrastrukture kao što su električna energija, pijaća voda iz vodovoda, kanalizacija ili redovno odnošenje smeća. U drugim slučajevima, ostale osnovne usluge kao što su hitna pomoć ili javni prevoz nisu dostupne. Mnogi nemaju pristup zapošljavanju, školama i zdravstvenim ustanovama. Neka naselja koja je Specijalna izvestiteljka posetila bila su puna glodara; u drugima, deca nisu imala gde da se igraju osim na gomilama đubreta, na polomljenom staklu, u potpunoj prljavštini. Ovakvim uslovima se krši pravo na adekvatno stanovanje, (Para.42), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 3.8-* postizanje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih zdravstvenih usluga i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i cenovno priuštivih osnovnih lekova i vakcina za sve, *4.2-* obezbediti da sve dovojičice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i efikasnim ishodima učenja, *6.1-* postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve, *6.2-* postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve, *7.1-* obezbeđenje univerzalnog pristupa cenovno priuštivim, pouzdanim i modernim energetske uslugama, *8.5-* postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti, *10.3-* osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, *11.1* – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja, *16.b-* promovisan-

je i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.

- Nesrazmeran broj iseljenja Roma i nepružanje od strane vlasti osnovnih usluga ili garancija pravne sigurnosti stambenog statusa za stanovnike u naseljima predstavlja stigmatizaciju i diskriminaciju Roma, (Para. 44), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 10.3-* osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, *11.1* – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja, *16.b-* promovisanje i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.
- Veoma loša situacija onih koji žive u neformalnim naseljima, bez pristupa osnovnim uslugama, kao što su električna energija i voda, suprotna je duhu i sadržaju međunarodnih standarda o ljudskim pravima. Ovu situaciju treba ispraviti bez odlaganja.(Para. 95), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 6.1-* postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priušljivoj pijaćoj vodi za sve, *6.2-* postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve, *7.1-* obezbeđenje univerzalnog pristupa cenovno priuštivim, pouzdanim i modernim energetske uslugama, *11.1* – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja.

Konvencija o pravima deteta, Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Srbije (2017)

- Komitet apeluje na državu potpisnicu da osigura da deca koja žive u ruralnim područjima imaju pristup kvalitetnom obrazovanju, adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti i stanovanju, (Para 23,b), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 3.8-* postizanje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih zdravstvenih usluga i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i cenovno priuštivih osnovnih lekova i vakcina za sve, *4.2-* obezbediti da sve dovojičice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i efikasnim ishodima učenja, *11.1-* pristup adek-

vatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja.

- lako ističe kao pozitivno napore koje preduzima država potpisnica u rešavanju siromaštva i socijalne isključenosti, uključujući Zakon o socijalnoj zaštiti, Komitet je i dalje duboko zabrinut zbog toga što deca u marginalizovanim, udaljenim i ruralnim sredinama su i dalje nesrazmerno više pogođena siromaštvom, dok su romske porodice, porodice sa četvoro ili više dece i porodice sa decom sa smetnjama u razvoju pod većim rizikom od multidimenzionalnog siromaštva; neadekvatno stanovanje i dalje predstavlja problem, posebno za romske porodice koje su često izložene prinudnim iseljenjima, tako da deca ostaju bez pristupa osnovnim uslugama, uključujući čistu i ispravnu vodu za piće i higijenu, što ih čini podložnim ozbiljnim zdravstvenim problemima (Para. 51, a, b), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 1.3*- primena odgovarajućih nacionalnih sistema socijalne zaštite i mera za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih, **6.1**- postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priuštivoj pijaćoj vodi za sve, **6.2**- postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve, **11.1** – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja.
- Komitet skreće pažnju na cilj održivog razvoja 1, podcilj 1.3 o sprovođenju odgovarajućeg nacionalnog sistema socijalne zaštite i pratećih mera za sve i preporučuje da država potpisnica ojača podršku deci koja žive ispod granice siromaštva, posebno porodicama sa jednim roditeljem, porodicama sa četvoro ili više dece i porodicama sa decom sa smetnjama u razvoju, kao i da obezbedi da mere socijalne zaštite pružaju dovoljno za stvarne troškove pristojnog života dece, uključujući troškove relevantne za njihovo pravo na zdravlje, ishranu, obrazovanje, adekvatan smeštaj i vodu i higijenu (Para. 52), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 1.3*- primena odgovarajućih nacionalnih sistema socijalne zaštite i mera za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih, **2.1** okončanje gladi i osiguranje pristupa svim ljudima, a posebno siromašnima i licima u ranjivim okolnostima, uključujući odojčad, bezbednoj, nutritivnoj i dovoljnoj ishrani tokom cele godine, **3.8**- postizanje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih zdravstvenih usluga i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i cenovno priuštivih osnovnih lekova i vakcina za sve, **4.2**- obezbediti da sve

dovojčice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i efikasnim ishodima učenja, **6.1**- postizanje univerzalnog i jednakog pristupa bezbednoj i priuštivoj pijaćoj vodi za sve, **6.2**- postizanje adekvatnog i jednakog pristupa sanitarnim i higijenskim uslovima za sve, **11.1** – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, Zaključna zapazanja u vezi sa četvrtim periodičnim izveštajem Srbije (2019)

- Komitet poziva državu ugovornicu da poboljša sektor obrazovanja u skladu sa opštom preporukom Komiteta br. 36 i preporučuje da država potpisnica ojača mehanizme za zadržavanje devojaka Romkinja u obrazovnom sistemu; kontinuirano prati implementaciju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja (2016-2025) i proceni njen uticaj na uključivanje Romkinja u obrazovanje; dok sprovodi svoju politiku o inkluzivnom obrazovanju, pojača svoje napore na promovisanju i osiguravanju inkluzivnog školskog i predškolskog obrazovanja u redovnim odeljenjima za romsku decu, posebno devojčice i devojčice sa invaliditetom, uspostavljajući razumno prilagođavanje školske infrastrukture i mesta za sport i slobodno vreme za devojčice sa invaliditetom; ubrza usvajanje i implementaciju Nacionalnog okvira za praćenje inkluzivnog obrazovanja i indikatora kvaliteta obrazovanja (Para. 34, v, g), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 4.2*- obezbediti da sve dovojčice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i efikasnim ishodima učenja, **5.1**- okončati svuda i sve oblike diskriminacije protiv žena i devojčica
- Komitet preporučuje da država ugovornica sprovede studiju učešća žena u neformalnom sektoru privrede, njihovog pristupa socijalnom osiguranju i programima penzionisanja; na osnovu rezultata studije, preispita implementaciju i analizira uticaj postojećeg zakonodavstva i politike zapošljavanja iz rodne perspektive, u cilju osiguranja socijalne zaštite svih žena, uključujući i one zaposlene u neformalnom sektoru privrede, (Para. 40, a), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 5.1*- okončati svuda i sve oblike diskriminacije protiv žena i devojčica, **5.c**- usvojiti i osnažiti dobru politiku i izvršno zakonodavstvo za promovisanje

rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i devojčica na svim nivoima, **8.5**- postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti, **10.2**- osnaživanje i promovisanje socijalne, ekonomske i političke inkluzije svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, poreklo, religiju ili ekonomski i neki drugi status.

- Komitet preporučuje da država ugovornica usvoji mere, uključujući i privremene posebne mere, kako bi se osiguralo da žene u ruralnim područjima, uključujući žene zaposlene u neformalnim sektorima privrede, imaju pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, stanovanju, formalnom zapošljavanju, socijalnoj sigurnosti i penzionim programima, mogućnostima celoživotnog obrazovanja, vlasništvu i korišćenju zemlje na ravnopravnoj osnovi sa muškarcima, i kako bi se zadovoljile njihove specifične potrebe, (Para. 42, a), *veza sa ciljevima održivog razvoja: 3.8*- postizanje univerzalnog obuhvata zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih zdravstvenih usluga i dostupnost priuštivih osnovnih lekova i vakcina za sve, **4.3**- obezbeđenje jednake dostupnosti priuštivog i kvalitetnog tehničkog, stručnog i tercijarnog obrazovanja, uključujući univerzitetsko, za sve žene i muškarce. **5.1**- okončati svuda i sve oblike diskriminacije protiv žena i devojčica, **5.a**- sprovesti reforme kako bi žene dobile jednaka prava na ekonomske resurse, kao i pristup vlasništvu i kontroli nad zemljištem i ostalim oblicima svojine, finansijskim uslugama, nasledstvu i prirodnim resursima, u skladu sa nacionalnim zakonima, **8.5**- postizanje pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve žene i muškarce, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti, **10.2**- osnaživanje i promovisanje socijalne, ekonomske i političke inkluzije svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, poreklo, religiju ili ekonomski i neki drugi status, **11.1** – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja.

Univerzalni periodični pregled (UPR): Preporuke upućene Srbiji u trećem ciklusu (2018)

6.72. Mozambik: Unaprediti stanje ljudskih prava pripadnika romske nacionalne manjine, *veze sa ciljevima održivog razvoja: 10.2*-osnaživanje i promovisanje socijalne, ekonomske i političke inkluzije svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, poreklo, religiju ili ekonomski i neki drugi status, **16.3**- promovisanje vladavine prava na nacionalnom i međunarodnom nivou i svima osigurati jednak pristup pravdi.

6.73. Nemačka: Obezbediti efikasnu socijalnu integraciju Roma, *veze sa ciljevima održivog razvoja: 10.2*-osnaživanje i promovisanje socijalne, ekonomske i političke inkluzije svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, poreklo, religiju ili ekonomski i neki drugi status.

7.103. Albanija: Preduzeti dalje mere za prevazilaženje preovlađujuće diskriminacije prema Romima u ostvarivanju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, *veze sa ciljevima održivog razvoja: 10.3*- osiguranje jednakih mogućnosti i smanjenje nejednakosti ishoda, uključujući eliminisanjem diskriminatornih zakona, politika i praksi i promovisanjem odgovarajućeg zakonodavstva, politika i delovanja u tom pogledu, **16.b**- promovisanje i sprovođenje nediskriminatornih zakona i politika radi postizanja održivog razvoja.

7.84. Grčka: Pojačati napore u cilju unapređenja stambenih uslova za one kojima je to najviše potrebno, *veze sa ciljevima održivog razvoja: 11.1* – pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unapređenje neuslovnih naselja.

